

УДК 94(470)

«NASZE DZISIAJ I NASZE JUTRO NA WOŁYNIU». NIEPUBLIKOWANY REFERAT PPŁK. DYPL. MARIANA MORAWSKIEGO NA TEMAT WIZJI PRZYSZŁOŚCI WOŁYNIA W GRANICACH II RZECZYPOSPOLITEJ

«OUR TODAY AND OUR TOMORROW IN WOLYN». UNPUBLISHED REPORT BY LT. COL. MARIAN MORAWSKI ON THE VISION OF THE FUTURE OF WOLYN IN THE SECOND POLISH REPUBLIC

«НАШЕ СЬГОДНІ ТА НАШЕ ЗАВТРА В ВОЛИНІ». НЕОПУБЛІКОВАНИЙ ЗВІТ від LT. COL. MARIAN MORAWSKII PRO WILNE MAJBYTNE WOŁYNI W DRUGOJ POLSKII REPUBLICE

OstaneK A. A.,
doktor nauk humanistycznych, Wojskowa Akademia Techniczna im. Jarosława Dąbrowskiego, e-mail: adam.ostanek@wat.edu.pl, ORCID: 0000-0003-0801-811X

OstaneK A. A.,
Doktor of Philosophy, Jarosław Dąbrowski Military University of Technology in Warsaw, e-mail: adam.ostanek@wat.edu.pl, ORCID: 0000-0003-0801-811X

Останек А. А.,
Доктор філософії, Військовий університет технологій Ярослава Домбровського у Варшаві, e-mail: adam.ostanek@wat.edu.pl, ORCID: 0000-0003-0801-811X

Niniejszy artykuł jest edycją nieznanego dotąd opracowania źródłowego przechowywanego w Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum gen. Sikorskiego w Londynie. Powstało w Równem, datowane jest na 3 czerwca 1937 roku. Jego autorem jest ppłk dypl. Marian Morawski – ówczesny zastępca dowódcy 45. pułku piechoty stacjonującego w Równym. Tekst omawia zagadnień kierunków działania w celu ściślejszego związania Wołynia z ówczesnym państwem polskim.

Słowa kluczowe: Wołyń, Ziemia Wschodnia, Wojsko Polskie, Marian Morawski, Równie.

This article is an edition of a previously unknown source study stored in the Archives of the Polish Institute and the Museum of General Sikorski in London. Established in Rivne, dated on June 3, 1937. Its author is Lt. Col. Marian Morawski – the then deputy commander of the 45th Infantry Regiment stationed in Równie. The text discusses the issues of the course of action in order to more closely link Volhynia with the then Polish state.

Keywords: Wołyń, Wschodnie, Polish Army, Marian Morawski, Równie.

Ця стаття є виданням раніше невідомого джерелознавства, яке зберігається в Архівах Польського інституту та Музею генерала Сікорського в Лондоні. Заснований у м. Рівне, датований 3 червня 1937 р. Його автор – полковник. Маріан Моравський – тодішній заступник командира 45-го стрілецького полку, що знаходився в місті Рівне. У тексті обговорюються питання курсу дій з метою більш тісного зв'язку Волині з тодішньою польською державою.

Ключові слова: Волинь, Вхідні, Польська армія, Маріан Моравський, Рівне.

(стаття друкується мовою оригіналу)

Autor niniejszego opracowania – ppłk dypl. Marian Morawski był oficerem zawodowym przedwojennego Wojska Polskiego. Urodził się 25 marca 1892 roku w Pruszkowie pod Warszawą. W latach 1912–1918 uczeń Szkoły Handlowej A. Jeżowskiego w Warszawie, następnie słuchacz Instytutu Handlowego w Kijowie. Podczas I wojny światowej służył w Armii Imperium Rosyjskiego na stanowisku dowódcy

kompanii. Od maja 1917 roku działał w Polskiej Organizacji Wojskowej. W 1918 roku przyjęty do Wojska Polskiego, brał udział w wojnie polsko-rosyjskiej w stopniu kapitana. 3 maja 1922 roku został zweryfikowany w stopniu majora ze starszeństwem z dniem 1 czerwca 1919 roku i 451. lokatą w korpusie oficerów piechoty. W 1923 roku pełnił służbę w Ministerstwie Spraw Wojskowych, w 1924 roku dowodził II batalionem 24. pułku piechoty w Łucku, po czym w latach 1924–1925 odbywał roczny kurs w Wyższej Szkole Wojennej. Od jesieni 1925 roku pełnił rolę szefa sztabu 27. Dywizji Piechoty w Kowlu, a w 1927 roku został odkomenderowany na stanowisko zastępcy dowódcy 24. pułku piechoty w Łucku. W 1932 roku przeniesiony na stanowisko kierownika Okręgowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego przy Dowództwie Okręgu Korpusu nr X w Przemyślu. Od 1934 roku do wybuchu II wojny światowej zastępca dowódcy 45. pułku piechoty w Równem [1, k. 21].

W październiku 1939 roku aresztowany przez NKWD i osadzony w obozie jenieckim w Kozielsku, Griazowcu, a następnie w więzieniu wewnętrznym NKWD w moskiewskim więzieniu na Butrykach. W rozmowie z wysokimi funkcjonariuszami NKWD miał złożyć deklarację kolaboracji. Uwolniony na podstawie układu Sikorski – Majska z 30 lipca 1941 roku wstąpił do Armii Polskiej w ZSRR gen. Władysława Andersa. Po przejściu armii na obszar Palestyny Morawski trafił do polskiego więzienia wojskowego w forcie na wzgórzu Latrun, gdzie zmarł 6 sierpnia 1945 roku.

Czterokrotnie odznaczony Krzyżem Walecznych, poza tym Złotym Krzyżem Zasługi i Krzyżem Zasługi Wojsk Litwy Środkowej [2].

Prezentowany dokument jest swego rodzaju referatem, dotyczącym aktualnego polskiego stanu posiadania na Wołyniu wraz ze wskazaniem zaleceń w tym kierunku, aby wpływy polskości na Wołyniu zwiększyć. Powstał w czerwcu 1937 roku i wskazuje przyjmowane kierunki rozwoju polityki wewnętrznej państwa polskiego, prowadzone wspólnie przez władze wojskowe oraz cywilne, po 1935 roku w stosunku do województwa wołyńskiego.

Wołyń był w II Rzeczypospolitej obszarem o najmniejszym odsetku zamieszkujących go Polaków, stąd władze przez cały okres międzywojenny zainteresowane były zwiększeniem wpływów polskich na tym terenie. Chodziło zarówno o względy bezpieczeństwa, jak i ograniczenie wpływów Ukraińców z województw lwowskiego czy tarnopolskiego. W latach 1928–1938 (z krótką przerwą na przełomie 1929/1930), wojewodą

wołyńskim był znany z ukrajinofilskich poglądów Henryk Józewski. Wspierany przez marsz. Piłsudskiego Józewski realizował program dawania przywilejów miejscowym Ukraińcom, co nie zawsze było akceptowane przez władze wojskowe. Po 1935 roku, tj. po śmierci Piłsudskiego, szczególnie wśród wojskowych powstała idea, aby przy pomocy władz państwowych oraz armii, na różne sposoby, zwiększyć wpływy polskie na Wołyniu.

Z tego względu już od 1935 roku pomiędzy dowódcą Okręgu Korpusu nr II w Lublinie – gen. Mieczysławem Smorawińskim, a wojewodą wołyńskim – Henrykiem Józewskim (od 1938 Aleksandrem Hauke-Nowakiem), dochodziło do spotkań i narad, na których ze strony władz wojskowych pojawiały się inicjatywy polszczenia Wołyń [3, k. 1–7].

W 1936 roku przy Dowództwie Okręgu Korpusu nr II w Lublinie powstał nawet specjalny Komitet Koordynacyjny z dowódcą Okręgu na czele. Zadaniem Komitetu było koordynowanie polityki narodowościowej we wschodniej części województwa lubelskiego oraz w województwie wołyńskim. Całość zagadnień zawsze miała być realizowana w ścisłej współpracy z władzami administracji cywilnej, jednak to wojsko odgrywało w tej współpracy rolę przewodnią [5, s. 451–452].

Posiedzenia Komitetu oraz narady władz wojskowych i cywilnych, gdzie poruszano sprawy bezpieczeństwa oraz wzmocnienia polskości województwa wołyńskiego odbywały się w latach 1926–1939 dość często. Nie wykluczone, że prezentowany referat był przygotowany właśnie w związku z którymś z takich spotkań.

Prezentowane opracowanie przechowywane jest w aktach Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum gen. Sikorskiego w Londynie w kolekcji gen. Kordiana Zamorskiego – ostatniego Komendanta Głównego Policji Państwowej w II Rzeczypospolitej. Poprawki stylistyczne w tekście ograniczono do niezbędnego minimum. Wszelkie ingerencje w treść dokumentu umieszczono w nawiasach kwadratowych. W uzasadnionych przypadkach rozwijano poszczególne nazwy własne w przypisach. Zachowano także oryginalne podkreślenia autora w tekście.

Wołyń – to jedno z tych zagadnień, które w polityce ogólnej państwa mają określone miejsce i bieg pod hasłem «Ziem Wschodnich».

Cechą wspólną tych zagadnień jest nasilenie kwestii narodowościowej i niski poziom gospodarczy. Z drugiej strony różnice występujące pomiędzy poszczególnymi obszarami administracyjnymi Ziem Wschodnich są w zasadzie nieistotne i mogą być sprowadzone do specyficznych właściwości terenu i gleby z punktu widzenia topograficzno-wojskowego.

Natomiast istotą tych zagadnień – niezwykle doniosłą, niepodlegającą żadnej wątpliwości, jest ścisły związek zachodzący pomiędzy wielkomocarstwowym stanowiskiem Rzeczypospolitej, a przynależnością Ziem Wschodnich do Polski.

W ten sposób staje się jasną rola Ziem Wschodnich w stosunku do reszty obszaru państwa, a ich odrębność i swoisty charakter narodowościowy, gospodarczy i terenowy – wywierać muszą swój wpływ na właściwy

ciężar gatunkowy naszej polityki wewnętrznej oraz na stosunek państw sąsiadujących – na wschodzie, północy i południu.

Wnioskując, nabieramy pewności, że Wołyń w naszej polityce wewnętrznej ma swój walor równorzędny i niemniej ważny niż Wileńszczyzna, Polesie czy Małopolska Wschodnia. Odchylenia in plus lub minus, od tej normalnej oceny wykazać może, dopiero szczegółowy rachunek statystyczny – porównawczy, naświetlający elementy fizyczne i psychiczne decydujące o warunkach naturalnej dynamiki siły tych obszarów.

Im większe zaludnienie, bogatsza gleba, silniej rozbudowany przemysł, im większa kultura i świadomość narodowa mniejszości, większa zwartość organizacyjna i silniejszy wpływ kościoła narodowego – tym mniejsza uległość, tym silniejszy odruch samoobrony i przeciwstawiania się tendencjom ogólnym w granicach państwa. I to by wystarczyło dla obiektywnej oceny sił konstrukcyjnych, względnie destrukcyjnych, określających potencjał polityczny poszczególnych województw i dla ustalenia praktycznych norm i środków administracyjnych. Tym niemniej jednak przy rozważaniu tych spraw należy przede wszystkim mieć na względzie czynnik nadrzędny, tj. cele i zadania państwa związane z jakimś obszarem – bliższe i dalsze, bezpośrednie i pośrednie. Rozstrzygające znaczenie w tych rzeczach czynnika nadrzędnego – nie wymaga komentarzy.

Daje on właściwą miarę naszych zamierzeń administracyjno-politycznych, które w konsekwencji na przestrzeni pewnego okresu czasu stają mają i powinny doprowadzić do realizacji postulatów polityki ogólnopaństwowej, w konkretnym wypadku na Wołyniu.

Działanie i wpływ czynnika nadrzędnego może występować z jednakową siłą sugestii w stosunku do wszystkich obszarów Ziem Wschodnich równocześnie, bądź też może być skondensowane, co do swej ostrości na jednym lub kilku tylko obszarach. Takie czy inne działanie tego czynnika w dobie dzisiejszej zależeć będzie przede wszystkim od zamiarów (planów operacyjnych) i wymogów naszego Sztabu Głównego.

Przy realizacji planowych zamierzeń Sztabu Głównego [Wojska Polskiego] będzie rzeczą konieczną w obecnych warunkach narodowościowych Ziem Wschodnich zazwyczaj zapewnienie daleko idącej gwarancji pod względem bezpieczeństwa ze strony władz administracji ogólnej. Jeśli mamy więc przeprowadzić badanie obecnego stanu faktycznego jakiegoś obszaru Ziem Wschodnich i łącznie z tym określić jego potencję pod względem administracyjno-politycznym, to musimy przede wszystkim stwierdzić czy i w jakiej mierze zastosowane dotychczas normy i środki oraz metoda ich użycia pokrywają się z obowiązującymi na danym terenie, a ujawnionymi żądaniami Sztabu Głównego [Wojska Polskiego] oraz innymi wymogami czynnika nadrzędnego natury ogólnej. Przystępując po tym ogólnym wstępie do rozważań na temat naszego dzisiaj na Ziemi Wołyńskiej i nie znając przy tym dokładnie zamierzeń naszego Sztabu Głównego [Wojska Polskiego], ograniczam się do wyjaśnienia istniejącego stanu

faktycznego co do kilku zasadniczych elementów oceny położenia i postaram się na tej podstawie wyprowadzić wnioskowanie.

Wołyń – jako obszar administracyjny państwa charakteryzuje – pod względem narodowościowym:

1. Wybitna przewaga ludności ukraińskiej – 65% ogółu ludności przy 17% Polaków, 12% Żydów i 6% Czechów, Niemców, Rosjan i innych¹;

2. Znaczny wzrost poczucia odrębności narodowej wśród Ukraińców i wyraźne dążenia do usamodzielnienia się pod względem kulturowym, gospodarczym i politycznym;

3. Wyraźne dążenia innych narodowości zamieszkujących Wołyń do samowystarczalności kulturalnej, gospodarczej i narodowej, a ponadto Żydów – tradycyjnie nastawionych na intensywną eksploatację wszelkich źródeł dochodu;

4. Słabość autochtonicznego i napływowego elementu polskiego rolniczego (2–3% ogółu ludności), jako skutek znacznego rozproszkowania [sic!] w terenie;

5. Znaczne skupienie elementu polskiego w miastach Wołynia, jego intelektualna przewaga nad mniejszościami i wysoki poziom poczucia narodowego, zwłaszcza wśród stanu duchownego i urzędniczego oraz wśród nauczycielstwa i wojska;

6. Ekspansywność duchowieństwa katolickiego i osadników wojskowych w sensie narodowym.

Wniosek: Zwiększyć odsetek ludności polskiej szczególnie rolniczej w maksymalnych granicach możliwości tak, aby mogła ona wywierać zdecydowany wpływ na kształtowanie się opinii wsi w miast Wołynia.

Już samo zaznaczenie się w opinii publicznej takiej tendencji władz państwowych będzie miało dodatni wpływ na ducha zjednoczenia na wspólnej platformie elementu polskiego Wołynia oraz wywoła nawrót na łono macierzy polskiej i kościoła katolickiego zruszczonej pod wpływem otoczenia i polityki rządów carskich, a od dawna na Wołyniu osiadłej, szlachty zaściankowej itp.

Pod względem wyznaniowym:

1. Wybitna przewaga wpływów obcych wyznań – 68% ogółu ludności – wyznanie prawosławne – podkreśleniem specjalnego charakteru cerkwi narodowej ukraińskiej, przy 18% katolików, 12% wyznania mojżeszowego i 2% ewangelików i innych²;

2. Wyraźny wpływ pobudzający cerkwi ukraińskiej na świadomość narodową ludności ukraińskiej;

3. Słabe przeciwstawienie się cerkwi prawosławnej prądom komunistycznym i obojętny, a w gruncie rzeczy wrogi, jej stosunek do państwa;

¹ Zgodnie z danymi spisu powszechnego z 1931 r. język ukraiński jako ojczysty deklarowało 68,4% mieszkańców, polski – 16,6%, hebrajski i żydowski – 10%, czeski – 1,4%, pozostałe (białoruski, rosyjski, czeski, litewski, niemiecki, inne, niepodany) – 5,1%. Zob.: *Drugi spis powszechny ludności z dn 9 XII 1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe, ludność, stosunki zawodowe. Województwo wołyńskie*, Warszawa 1938, s. 22.

² Zgodnie z danymi spisu powszechnego z 1931 r. wyznanie prawosławne zadeklarowało 69,8%, katolickie – 15,7%, mojżeszowe – 9,9%, inne i niepodane – 4,5%. Zob.: *Drugi spis powszechny ludności z dn 9 XII 1931 r.*..., s. 30.

4. Mały wpływ religijnych synagogi na młode pokolenie Żydów;

5. Duży autorytet kościoła katolickiego wśród ludności polskiej i wzrost ekspansywności duchowieństwa katolickiego w sensie religijnym i narodowościowym.

6. Wzrost wpływów sekciarstwa religijnego na wsi.
Wniosek: Zapewnić harmonijną współpracę wyznań a głównie obrządku wschodniego z władzami państwowymi w duchu pogłębienia wiary i zdecydowanego przeciwstawienia się komunizmowi oraz prądom antypaństw[owym].

Zadanie poważne i trudne, w wyniku swym uzależnione od umiejętnego podejścia administracji państwowej do władz kościelnych, a nawet poszczególnych duchownych.

Pod względem kulturalnym:

1. Niski poziom kultury narodowej i uświadomienia państwowego wśród ludności wiejskiej zarówno ukraińskiej, jak i polskiej;

2. Wzrost poziomu kultury utylitarnej u ludności wiejskiej, szczególnie wśród młodzieży szkolnej i inteligencji;

3. Niski poziom kultury fizycznej i higieny u ogółu ludności z wyjątkiem młodzieży szkolnej i inteligencji;

4. Wzrost kultury zawodowej – rolniczej, rzemieślniczej i zainteresowania radiem;

5. Znikome zainteresowanie się sztuką, muzyką, literaturą i teatrem;

6. Niskipoziomkulturyreligijnejipowierzchność wiary nawet wśród ludności wiejskiej.

Wniosek: Realizować przy pomocy szkoły, kościoła i cerkwi, organizacji wyższej użyteczności publicznej, społecznych i zawodowych, teatru popularnego itp., nowy typ obywatela kresowca – Wołyniaka związanego myślą, pracą i sercem z Rzeczpospolitą.

Da się to skutecznie przez zwiększenie wymagań z zakresu wiedzy o Polsce w szkołach, rozbudowy urzędów higienicznych w gminach wiejskich, zainteresowania ludności sztuką polską, wprowadzenia do pieśni i muzyki ludowej [i] regionalnej motywów i sentencji o charakterze ogólnopolskim i państwowym, uprzętnienia [sic!] młodzieży kresowej praktyki i pracy w warsztatach rolnych i przemysłowo-handlowych w głębi kraju.

Pod względem społecznym:

1. Niski poziom zainteresowania się ogółu ludności organizacjami wyższej użyteczności publicznej jak L[iga] O[brony] P[owietrznej] i P[rzeciwigazowej]³, L[iga] M[orska] i K[olonialna]⁴, P[olski] C[zerwonny]

³ Liga Obrony Powietrznej i Przeciwigazowej – masowa polska organizacja paramilitarna powołana w 1928 r. z połączenia założonej w 1923 r. Ligi Obrony Powietrznej Państwa i założonego w 1922 r. Towarzystwa Obrony Przeciwigazowej. Miała na celu promowanie lotnictwa sportowego, komunikacyjnego i wojskowego.

⁴ Liga Morska i Kolonialna – polska organizacja społeczna stawiająca sobie za cel propagowanie zagadnień morskich wśród społeczeństwa polskiego. Działała na rzecz rozbudowy floty morskiej i rzecznej. W okresie międzywojennym jej celem było także pozyskanie terenów pod osadnictwo lub kolonie dla Polski (np. w Brazylii, Peru, Liberii, terytoriach zamorskich Francji).

K[rzyż]¹, Z[wiązek] H[arcerstwa] P[olskiego]², Z[wiązek] S[trzelecki]³ – ledwo jeden i pół do dwu procent ludności należy do tych organizacji w charakterze członków;

2. Zupełna prawie absencja w organizacjach wyższej użyteczności publicznej ludności ukraińskiej, żydowskiej, czeskiej, niemieckiej i rosyjskiej;

3. Znaczne zainteresowanie się ogółu ludności samorządem, ruchem spółdzielczym pomimo częściowego załamania się tych instytucji w latach ubiegłych;

4. Samorzutne próby, zwłaszcza wśród osadników wojskowych, zakładania warsztatów rzemieślniczych, a w całym społeczeństwie polskim – tworzenia nowych szkół, jako odruch samoobrony przed szkołą utrakwistyczną;

5. Sprzyjające nastroje i pęd wśród ludności polskiej i ukraińskiej do zakładania sklepów itp. placówek handlowych oraz wzrost nastrojów antyżydowskich.

Wniosek: Rozbudować w oparciu o środowiska polskie i nowopowstające kolonie sieć szkół powszechnych i zawodowych Polskiej Macierzy Szkolnej⁴, sieć sklepów spółdzielczych handlowych, magazynów zbożowych, placówek pośrednictwa skupu i zbytu produktów rolnych oraz obiektów hodowlanych przy równoczesnym wydatnym ożywieniu aktywności organizacji wyższej użyteczności publicznej.

Konsekwentnie i celowo poprowadzona akcja spółdzielcza w kierunku handlowym, organizacji zbytu i w kierunku kredytowym, jako dotycząca zainteresowań szerokiego ogółu ludności wiejskiej, może wydać pozytywne wyniki gospodarcze oraz wywrzeć dodatni wpływ na pobudzenie zainteresowań wsi zagadnieniami [działania organizacji] wyższej

¹ Polski Czerwony Krzyż – najstarsza polska organizacja humanitarna będąca członkiem Międzynarodowego Ruchu Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężca. Zajmuje się udzielaniem pomocy humanitarnej w czasie klęsk i wojen, pomocą socjalną, nauką udzielania pierwszej pomocy, prowadzeniem zabezpieczeń medycznych na imprezach masowych, propagowaniem idei honorowego krwiodawstwa, rozpowszechnianiem wiedzy o międzynarodowych prawach konfliktów zbrojnych.

² Związek Harcerstwa Polskiego – największa polska organizacja harcerska. Powstała na zjeździe 1–2 listopada 1918 r. z połączenia wszystkich wcześniej działających organizacji harcerskich i skautowych (scalenie organizacji z trzech zaborów zakończyło się pod koniec 1920 r.). Jest wychowawczym, patriotycznym, dobrowolnym i samorządnym stowarzyszeniem, otwartym dla wszystkich bez względu na pochodzenie, rasę czy wyznanie.

³ Związek Strzelecki – paramilitarna organizacja społeczno-wychowawcza powstała w 1910 r. we Lwowie i działająca do 1914 r. będąca podstawą budowania struktur wojskowych Legionów Polskich. Nazwę tę nosiła organizacja paramilitarna w latach 1919–1939.

⁴ Polska Macierz Szkolna – organizacja kulturalno-oświatowa założona na terenie Królestwa Polskiego w 1906 r. Celem organizacji było krzewienie i popieranie oświaty w duchu chrześcijańskim i narodowym poprzez zakładanie i prowadzenie instytucji wychowawczo-oświatowych; ochronę, szkół powszechnych, seminariów nauczycielskich, szkół średnich (w tym progimnazjów i gimnazjów) i szkół wyższych, organizowanie czytelni, bibliotek, uniwersytetów ludowych, urzędowania odczytów, wykładów, pogadanek, przedstawień publicznych, wydawania i rozpowszechniania książek (za pomocą własnego wydawnictwa i sieci drukarni i składów książek).

użyteczności publicznej. Przeprowadzone ostatnio próby w tym kierunku na terenie osadnictwa wojskowego dały dobre rezultaty.

Pod względem politycznym:

1. Obojętne lub wrogie nastawienie do państwa polskiego ludności niepolskiej, które może być wyrażone w cyfrach następujących:

– 20% – świadomi, czynni nacjonaliści ukraińscy;

– 20% – świadomi i czynni komuniści i komuniści;

– 35–40% – obojętni.

2. Silne oddziaływanie na ludność ukraińską i żydowską wpływów komunistycznych;

3. Stały wzrost planowej akcji komunistyczno-szpiegowskiej, zmierzającej do przygotowania dywersji na tyłach wojsk polskich na wypadek wojny;

4. Stały wzrost na sile organizacji narodowo-ukraińskich, jak O[rganizacji] U[kraińskich] N[acjonalistów]⁵, U[kraiński] Na[rodowy] Ko[zacki] R[uch]⁶ itp., wrogich państwowości polskiej i współpracujących z akcją komunistyczno-szpiegowską.

5. Znaczący wzrost samopoczucia narodowego Ukraińców w związku z uzyskaniem usamodzielnienia cerkwi narodowej ukraińskiej.

6. Wzrost wpływ stronnictwa narodowo-demokratycznego wśród ludności polskiej, wygrywającego atut liberalnej polityki władz wobec mniejszości narodowych i wyzyskującego nastroje antyżydowskie.

Wniosek: Zjednoczyć na platformie obrony kraju miejscowe społeczeństwo polskie oraz lojalny element ukraiński, uwydatniając specjalną rolę i znaczenie pod tym względem terenu Wołynia. Z czasem akcję tę rozszerzyć na ludność ukraińską, dotychczas obojętną.

Komunistyczno-dywersyjna propaganda dywizji antypaństwowych wnosząca niepokój do normalnego życia ludności, bliskość granicy i wynikające stąd poczucie wspólnego niebezpieczeństwa na wypadek wojny, dostatecznie silna dyslokacja oddziałów Obrony Narodowej w miasteczkach i osiedlach oraz wznowienie kolonizacji osadniczej w punktach terenowo ważnych, mogą być motorami akcji kolonizacji zjednoczenia społeczeństwa polskiego i polsko-ukraińskiego na Wołyniu. W miarę nasilenia akcji osadniczo-wojskowej, spółdzielczo-gospodarczej, oświatowo-religijnej i społecznej, ludność ukraińska utrwałać się będzie w przekonaniu siły i trwałości istniejącego stanu rzeczy co nie pozostanie bez wpływu na

⁵ Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów – ukr. Організація Українських Націоналістів – ukraińska nacjonalistyczna organizacja polityczno-wojskowa założona w latach 1917–1923, a następnie na emigracji. W latach 1920–1936 działała pod nazwą Ukraińskie Narodowe Towarzystwo Kozackie, w latach 1936–1947 jako Ukraiński Narodowy Ruch Kozacki, natomiast od 1947 r. do dziś pod nazwą Ukraińskie Wolne Kozactwo.

⁶ Ukraiński Narodowy Ruch Kozacki (UNAKOR) – ukr. Український Народний Козацький Рух (УНАКОР) – organizacja wojskowa oraz edukacyjna działająca na Ukrainie w latach 1917–1923, a następnie na emigracji. W latach 1920–1936 działała pod nazwą Ukraińskie Narodowe Towarzystwo Kozackie, w latach 1936–1947 jako Ukraiński Narodowy Ruch Kozacki, natomiast od 1947 r. do dziś pod nazwą Ukraińskie Wolne Kozactwo.

środowiska dotychczas względem państwa obojętne i przyczyni się do ich współpracy z elementem polskim i władzami państwowymi. Usprawnienie aparatu administracyjnego i surowa karalność za przestępstwa przeciw istniejącemu porządkowi publicznemu i państwu w tych warunkach, byłyby czynnikiem pomocniczym przy zlokalizowaniu wpływów ognisk komunistyczno-wyrotowych. Ponadto takie ujęcie sprawy wykluczałoby wywołanie odruchu niezadowolenia ze strony masy ukraińskiej.

Pod względem samorządowym:

1. Dodatnia rola samorządu w życiu miast i wsi oraz stały wzrost wpływów czynnika samorządowego w życiu publicznym przy widocznym usprawnieniu pracy i rozszerzeniu kompetencji;

2. Dążenie elementów wyrotowych do opanowania samorządu i wykorzystywania błędów w gospodarce samorządowej przez te czynniki dla celów agitacji antypaństwowej.

Wniosek: Oprzeć samorząd gmin wiejskich na elemencie polskim i miejscowym, lojalnym elemencie ukraińskim. W miastach uwzględnić lojalnym element żydowski.

Obecne nastawienie władz administracyjnych pod tym względem nie nasuwa żadnych obiekcji.

Pod względem ustrojowo-agrarnym:

1. Osłabienie wielkiej własności ziemskiej i związanej z nią produkcji przetwórczej;

2. Samowystarczalność średnich, a częściowo i małych warsztatów rolnych, przodujące wśród nich stanowisko gospodarstw czeskich pod względem dochodowości, jak i kultury, cherlawość osadnictwa wojskowego i cywilnego;

3. Karłowatość i niski poziom kultury rolnej 20–30% gospodarstw ukraińskich;

4. Dodatni wpływ gospodarczy, a częściowo i polityczny dokonanej przebudowy ustroju agrarnego przy likwidacji serwitutów, pracach scaleniovych i melioracyjnych oraz parcelacji;

5. Niedostateczne powiązanie planu przebudowy strukturalnej wsi z wymogami i potrzebami wojska.

Wniosek: Zintensyfikować przebudowę agrarną Wołynia w kierunku jakościowego i ilościowego podniesienia średnich i małych warsztatów rolnych polskich, choćby za cenę wielkiej własności polskiej, a przed wszystkim kosztem wielkiej własności ziemskiej niepolskiej oraz obiektów państwowych. Upelnorolnienia gospodarstw karłowatych (ukraińskich) rozwiązać na drodze dalszej komasacji i melioracji nieużytków oraz przez racjonalność produkcji i hodowli, a ponadto przez emigrację nadwyżek ludności.

W tym celu powołać do życia Bank Parcelacyjno-Emigracyjny, jako instytucję centralną o charakterze społeczno-spółdzielczym przy ścisłej współpracy Sztabu Głównego i innych resortów państwowych oraz przy faktycznej kontroli państwowej. Instytucja taka opierająca się na kapitale społecznym, fundacjach, subwencjach i świadczeniach rzeczowych zainteresowanych resortów państwowych mogłaby podołać zadaniu przebudowy ustroju agrarnego za Ziemiach Wschodnich, nie narażając czynników państwowych na zarzut uprawiania polityki

eksterminacyjnej wobec mniejszości narodowych. W ten sposób będzie można uzyskać dla celów realizacji reformy rolnej wiele terenów bezspornych oraz nadać akcji kolonizacyjnej, celowy z punktu widzenia istotnych potrzeb państwa, charakter. Ponadto Bank Parcelacyjno-Emigracyjny przejmując niektóre agendy Ligi Morskiej i Kolonialnej, Urzędu Emigracyjnego¹, Państwowego Banku Rolnego² itp., najlepiej zapewni pozyskanie terenów poza granicami Rzeczypospolitej dla celów kolonizacji i osiedlenia nadwyżek ludności rolniczej w ogóle.

Pod względem gospodarczym:

1. Wybitna przewaga rolnictwa nad innymi gałęziami gospodarstwa;

2. Mała rentowność warsztatów rolnych, zwłaszcza ludności polskiej;

3. Irracjonalność uprawy roli, produkcji i hodowli na ziemiach biednych – piaszczysto-ziemistych (powiaty północne Wołynia);

4. Irracjonalna gospodarka i eksploatacja bogactwa rzek i jezior przy znacznym rozwoju hodowli ryb szlachetnych;

5. Niedostateczna ilościowo i jakościowo produkcja traw pastewnych wysokowartościowych oraz słabe wyzyskanie istniejących pod tym względem możliwości naturalnych;

6. Niedostateczne nastawienie i brak organizacji produkcji płodów wysokowartościowych oraz nasion i sadzonek poszukiwanych na rynkach krajowych lub zagranicznych;

7. Tradycjonalizm produkcji warsztatów rolnych i słabe koniunkturalne nastawienie;

8. Stopniowy, być może przejściowy tyko, zanik pszczerlarstwa;

9. Wadliwa i niedostateczna organizacja aparatu instruktorsko-fachowego;

10. Niedostateczna i wysokoprocentowa pomoc w nawozach sztucznych, nasionach, sadzonkach itp., niedostateczna dla drobnego rolnika i hodowcy.

Wniosek: Podnieść rentowność gospodarstw rolnych przez zrationalizowanie uprawy roli, hodowli i produkcji stosownie do zaleceń istniejących w państwie organów naukowo-fachowych oraz przez częściowe uprzemysłowienie o charakterze indywidualnym bądź spółdzielczym przy znacznym udostępnieniu kredytów rzeczowych.

Jest to jedyna, może najwłaściwsza droga oddziaływania na mentalność rolnika w kierunku

¹ Urząd Emigracyjny – polska instytucja państwowa, działająca w latach 1920–1939. Do jego kompetencji należały wszystkie sprawy związane z emigracją, imigracją, reemigracją, repatriacją oraz opieką nad wychodźcami. Ponadto Urząd zbierał i udzielał informacji zainteresowanym instytucjom oraz potencjalnym emigrantom o stosunkach panujących w państwach obcych, zajmował się organizacją przejazdów emigrantów do krajów docelowych, opieką nad nimi w czasie podróży, przeciwdziałal szkodliwej propagandzie i nielegalnemu werbunkowi oraz ochroną praw i interesów emigrantów w kraju docelowym.

² Państwowy Bank Rolny – bank powstały w 1919 r. jako Polski Bank Rolny i przemianowany w 1921 r. na Państwowy Bank Rolny. Przedmiotem jego działalności było udzielanie kredytów krótkoterminowych i długoterminowych drobnym i średnim rolnikom. W znacznym stopniu jego działalność była nakierowana na zabezpieczenie finansowe realizowanej w II RP reformy rolnej.

pożądanym z punktu widzenia państwowego, gdyż jednoczy ona w sposób trwały wysiłek i interes jednostki z pomyślnością i bogactwem państwa. Poszukiwanie zaufania, a nawet lojalności ze strony wsi ukraińskiej wobec państwa polskiego może być na tej drodze najwcześniej i z najlepszym skutkiem osiągnięte. Jednakże potrzebne na ten cel środki opóźniają zastosowanie praktyczne wysuniętej zasady, oddalając jej realizację na plan drugi, wobec następującej się w sposób niecierpiący zwłoki konieczności dalszej kolonizacji Wołynia elementem polskim i uprzemysłowienia powstających w ten sposób ośrodków i gospodarstw indywidualnych polskich.

Pod względem przemysłowo-handlowym:

1. Osłabienie produkcji większych warsztatów przetwórczo-rolniczych – cukrownie, gorzelnie, browary;
2. Znaczne upaństwowienie produkcji przemysłowo-leśnej – tartaki, smolarnie;
3. Osłabienie produkcji przetwórczo-drzewnej – fabryki i warsztaty mebli;
4. Słaby rozwój fabrykacji i zbytu cegły oraz cementu, garncarstwa oraz koszykarstwa;
5. Niedostateczna rozbudowa warsztatów produkcji przetwórczo-rolniczej i ich pierwotność – olejarnie itp.;
6. Niedostateczna organizacja zbytu produktów, przetworów oraz bydła, zależna nie tyle od zmiennej koniunktury rynku lecz od pośrednika;
7. Próby zorganizowania dostaw wojskowych przez producentów oraz uruchomienie w miastach i po wsiach spółdzielczych sklepów spożywczych itp. przez element polski i ukraiński;
8. Wszechstronnie decydujący wpływ w dziedzinie handlu i produkcji przemysłowej elementu żydowskiego;
9. Niedostateczny rozwój organizacji drobnego kredytu doraźnego i niewystarczalność pod tym względem istniejących kas gminnych;
10. Zracjonalizowanie zbytu trzody chlewnej przez budowę fabryki konserw mięsnych i bekoniarni w Dubnie.

Wnioski: Zracjonalizować organizację zbytu produktów i przetworów rolnych, przemysłowych i przemysłu rękodzielniczego. Powołać do życia i oprzeć na trwałych podstawach materialnych centralę i regionalne placówki współdziałające w organizacji i popieraniu handlu chrześcijańskiego.

Wymagałoby to uruchomienia kapitałów zasobowych nagromadzonych w bankach prywatnych i spółdzielczych, kasach (Stefczyka)¹ i kasach komunalnych i premiowania nowopowstających placówek przetwórczo-handlowych, jak bekoniarnie i fabryki konserw, suszarnie warzyw i owoców,

¹ Kasy Stefczyka – forma spółdzielni oszczędnościowo-pożyczkowych w Polsce, zwłaszcza w zaborze austriackim, tworzonych na wzór kas Raiffeisena. Inicjatorem ich był działacz spółdzielczy Franciszek Stefczyk, który w roku 1890 r. otworzył pierwszą kasę oszczędnościowo-pożyczkową w Czernichowie. W 1913 r. w Galicji działało 1397 kas Stefczyka z ok. 322 tysiącami członków. W okresie międzywojennym do kas Stefczyka, których liczba osiągała 3500, należało półtora miliona osób. Kasom Stefczyka przypisuje się znaczną rolę w rozwoju usług i drobnej przedsiębiorczości w odrodzonej Polsce.

magazyny i elewatory zbożowe itp. Akcję tę należałoby oprzeć na środowiskach polskich, jak Związek Ziemian², Związek Osadników³, Zrzeszenie Kupców i Przemysłowców⁴ oraz na doborowym elemencie fachowym, posiadającym duże praktyczne doświadczenie i teoretyczne przygotowanie, sprowadzonym z zewnątrz kraju.

Pod względem fiskalnym:

1. Usprawnienie aparatu fiskalnego i złagodzenie metod postępowania wobec podatnika;
2. Unormowanie wymiaru podatków przy niedostatecznym uproszczeniu systemu podatkowego i zbędnej biurokracji.

Wniosek: Zrewidować i udoskonalić system podatkowy i świadczeń na rzecz państwa i samorządu przy wydatnym uproszczeniu biurowości.

Każde poczynanie w tej dziedzinie władz państwowych napotyka na silne współdziałanie i zrozumienie czynnika społecznego.

Pod względem komunikacyjnym:

1. Stopniowy acz słaby rozwój sieci kolejowej i dróg szosowych;
2. Stopniowa przebudowa mostów na liniach kolejowych i szosowych, zgodnie z potrzebami wojska;
3. Znikome usplawnianie rzek;
4. Zupełny prawie brak komunikacji lotniczej z ważnymi ośrodkami kraju;
5. Niedostateczna konserwacja starych schronów żelbetonowych i brak nowych umocnień na głównych arteriach komunikacyjnych.

Wniosek: Uzależnić dalszą rozbudowę dróg, mostów, schronów i umocnień, usprawnienie komunikacji lotniczej i usplawnianie rzek od żądań i wymogów Sztabu Głównego [Wojska Polskiego].

Większe uzgodnienie pomiędzy lokalnymi władzami administracji państwowej a wojskiej, szczególnie pod względem usplawniania rzek, melioracji i irygacji niektórych terenów nizinnych wpłynęłoby dodatnio na zwiększenie zasobów ziemi uprawnej i podniesienie gospodarcze niektórych osiedli. Byłoby wskazane powołanie w tym celu specjalnych delegatów Sztabu Głównego [Wojska Polskiego] przy Urzędach Wojewódzkich.

Pod względem zdrowia publicznego:

1. Słaby rozwój, względnie brak przychodni lekarskich w gminach wiejskich oraz prymitywność ich urządzeń i niedostateczna fachowość personelu sanitarnego;

² Związek Ziemian – organizacja istniejąca w II RP, skupiająca właścicieli wielkich majątków ziemskich.

³ Związek Osadników – związek powołany w 1922 r. w Warszawie przez osadników wojskowych na Kresach Wschodnich II RP, którzy osiedli tam na mocy ustawy o nadaniu ziemi żołnierzom Wojska Polskiego. Członkowie związku organizowali samopomoc, pozyskiwali środki finansowe od banków i od państwa na wsparcie osadniczej gospodarki. Organizowano kursy rolnicze. Na Wołyniu funkcjonowało około 40 Kas Stefczyka – spółdzielni oszczędnościowo-pożyczkowych dla drobnych rolników. W 1939 na Wołyniu mieszkało około 17 700 osadników wojskowych i cywilnych w ponad 3500 osadach.

⁴ Związek Kupców i Przemysłowców – ogólnopolska organizacja składająca się z sieci związków tworzonych jeszcze przed 1918 r., skupiająca kupców i przemysłowców w II RP.

2. Brak wojewódzkiego szpitala samorządowego nowoczesnie urządzonego i niedostateczność istniejących szpitali powiatowych;

3. Brak urzędów higienicznych w miastach i na wsi a szczególnie prymitywność i brak łaźni i kąpielisk.

Wniosek: Uzgodnić wysiłki samorządu i ubezpieczalni społecznych celem budowy wojewódzkiego szpitala i rozbudowy urzędów higienicznych w miastach i gminach wiejskich.

Podniesienie poziomu higieny i zdrowotności może być jednym z czynników dodatniego oddziaływania na nastroje ludności w duchu sprzyjającym państwowości polskiej i rozwoju kultury.

Pod względem w[ychowania] f[izycznego] i p[rzysposobienia] w[ojskowego]:

1. Niski na ogół stan budżetów miejskich i powiatowy[ch] komitetów W[ychowania] F[izycznego] i P[rzysposobienia] W[ojskowego]¹ oraz słaby rozwój związków sportowych i minimalny ich wpływ na ludność ukraińską;

2. Duże zróżnicowanie wpływów poszczególnych organizacji P[rzysposobienia] W[ojskowego] i związków sportowych wśród ludności polskiej oraz minimalny ich wpływ na otoczenie;

3. Narodowy charakter związków sportowych ukraińskich, rosyjskich, żydowskich i innych;

4. Stopniowy wzrost [znaczenia] organizacji sportowych ukraińskich oraz częściowe ich osłabienie u Żydów;

5. Ożywienie zainteresowania się sportem narciarskim na wsi;

6. Znaczne zainteresowanie się młodzieży szkolnej żydowskiej, rosyjskiej i ukraińskiej sprawami w[ychowania] f[izycznego] oraz tendencje zakładania tych organizacji w szkołach narodowościowych;

7. Widoczne wzmocnienie od wewnątrz i na wewnątrz organizacji Z[wiązku] H[arcerstwa] P[olskiego], Z[wiązku] S[trzeleckiego], Z[wiązku] R[ezerwistów]², i Z[wiązku] M[odej] P[olski]³ przy nieznacznym osłabieniu antagonizmów międzyorganizacyjnych;

8. Rozwój i usprawnienie straży pożarnych w gminach miejskich i wiejskich;

¹ Działanie poszczególnych komitetów w Polsce nadzorował Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego – instytucja powołana do życia w 1927 r. Na szczeblach wojewódzkich, powiatowych i miejskich utworzono odpowiednie komitety wf i pw. W wojsku do 1929 r., w ramach Dowództwa Okręgów Korpusów, funkcjonowały Referaty PW, po czym ich miejsce zajęły Okręgowe Urzędy WFIPW. Im podporządkowani byli z kolei rejonowi komendanci pw (szczebel dywizji), obwodowi (kilka powiatów – rejon pułku) i powiatowi komendanci pw.

² Właściwie: Związek Oficerów Rezerwy RP – organizacja istniejąca w latach 1922–1939, skupiająca oficerów rezerwy Wojska Polskiego z terenu II RP, działająca pod hasłem «Wszystko dla Państwa – Państwo ponad wszystko». Jego początki sięgają drugiej połowy 1920 r. Związek prowadził działalność samokształceniową w zakresie wiedzy wojskowej, samopomocy członków oraz współdziałał w zakresie wf i pw w ramach ówczesnych programów szkolnych.

³ Związek Młodej Polski – organizacja młodzieżowa Obozu Jędnoczenia Narodowego i w pewnym zakresie Obozu Narodowo-Radykalnego, działająca w latach 1937–1939. Opowiadała się za rządami silnej ręki i hierarchiczną organizacją społeczeństwa, podzielała antysemityczne poglądy endecji – m.in. bojówki ZMP brały udział w pacyfikacji protestów przeciw gettu ławkowemu.

9. Rozwój urzędów sportowych, jak boiska, bieżnie, korty tenisowe itp.;

10. Nieznaczne osłabienie strzelectwa sportowego;

11. Usprawnienie pod względem p[rzysposobienia] w[ojskowego] i sportów na terenie szkół średnich;

12. Wzrost obozownictwa w hufcach P[rzysposobienia] W[ojskowego] i organizacji wyższej użyteczności publicznej oraz wzrost ruchu krajoznawczego;

13. Minimalna przynależność innych narodowości do organizacji Z[wiązku] S[trzeleckiego], Z[wiązku] H[arcerstwa] P[olskiego] i P[rzysposobienia] W[ojskowego] K[obiet]⁴.

Wnioski: Podnieść znaczenie organizacji ogólnej p[rzysposobienia] w[ojskowego] do roli pierwszorzędnego czynnika wychowawczego i doskonalącego w służbie państwu.

Względem natury ogólnopaństwowej narzucają kolejność specjalnego potraktowania pracy p[rzysposobienia] w[ojskowego] na Ziemiach Wschodnich. Takie podejście do sprawy p[rzysposobienia] w[ojskowego] wymagać będzie jednolitego silnego kierownictwa oraz uruchomienia wzorcowo zorganizowanych ośrodków P[rzysposobienia] W[ojskowego] na terenie gmin wiejskich. Rozwój i urządzenie ośrodków P[rzysposobienia] W[ojskowego] na wsi powinno ściśle zająć się z rozbudową szkół i domów ludowych. W planach budowy takich obiektów należy uwzględnić pomieszczenia na odpowiednie magazyny sprzętu i broni, sklepy spółdzielcze, schrony przeciwgazowe, obserwatoria przeciwlotnicze, pomieszczenia dla instruktorów, sprzęt przeciwpożarowy, łaźnie. Koszt budowy stosunkowo niewiele wzrośnie przy dużym zysku natury organizacyjno-wyszkoleniowej. Zapewnienie odpowiednich terenów 2 do 4 ha pod projektowane szkoły – ośrodki P[rzysposobienia] W[ojskowego] umożliwi urządzenie boiska sportowego, strzelnicy małokalibrowej, remizy strażackiej itp. urzędów, które ogniskować będą całokształt życia ludności w promieniu kilkunastu kilometrów. Wyszkolenie wojskowe w ośrodkach może być prowadzone na zbiorcach tygodniowych oraz koncentracjach trwających 2–4 tygodnie przy zakwaterowaniu uczestników koncentracji i wojskowego personelu instruktorskiego w pomieszczeniach szkoły ośrodka P[rzysposobienia] W[ojskowego], zarówno latem, jak i zimą, w okresie ferii szkolnych. Uruchomienie przy ośrodkach sklepów spółdzielczych oraz łaźni zaspokoi potrzeby gospodarcze i braki pod względem higieny ludności wiejskiej. Ponadto na terenie ośrodków w niedzielę i święta można by było organizować wszelkiego rodzaju zabawy i imprezy, które popularyzowałyby prace p[rzysposobienia] w[ojskowego] i w[ychowania] f[izycznego] oraz cele i zadania organizacji wyższej użyteczności publicznej.

⁴ Przysposobienie Wojskowe Kobiet – paramilitarna organizacja kobieca powstała w 1923 r. z inicjatywy członkiń dawnych organizacji Związku Strzeleckiego oraz Polskiej Organizacji Wojskowej. Powstała w miejsce rozwiązanej w tym samym roku Ochotniczej Legii Kobiet. Przed wybuchem II wojny światowej PWK miało w swoich szeregach ponad 47 tys. członkiń.

Мłodzież pozaszkolna zarówno polska, jak i ukraińska, przy szczególnej selekcji elementu garnącego się ochotniczo do pracy p[rzysposobienia] w[ojskowego] wychowywały się w tradycjach pracy dla państwa i w duchu rycerzy kresowych, promieniując na starsze społeczeństwo. Po powrocie z wojska młodzież ta doskonaliłaby się dalej w pracy dla państwa w ramach organizacji p[rzysposobienia] w[ojskowego] na stopień obywatela wyborowego w sprawności wojskowej bądź ogólnopaństwowej. Uzyskanie stopni sprawności pracy p[rzysposobienia] w[ojskowego] powinno być związane z ulgami zarówno w służbie wojskowej, jak i uprawniać do daleko idących ulg przy nabywaniu ziemi, uzyskaniu kredytów, dostawach wojskowych, przyjmowaniu na posady, leczeniu w szpitalach, przyjmowaniu dzieci do szkół, przejazdach na kolejach, podróżach okrętami towarzystw żegluga morskiej i krajowej. Na silne zmontowanie organizacji p[rzysposobienia] w[ojskowego] na Ziemiach Wschodnich musimy znaleźć środki materialne i sposoby.

W związku z całokształtem poruszonych spraw i minusowym na ogół z punktu widzenia interesu państwowego rachunkiem sił na Wołyniu, aby uniknąć szkodliwej krańcowości przy wprowadzaniu końcowych wniosków lub je uwypuklić, musimy uprzednio uzmysłowić sobie wiążące naszą politykę państwową ogólne przesłanki, normy i postulaty, a mianowicie:

1. Rzeczpospolita Polska w obecnych granicach nie ma nic do oddania na wschodzie, północy czy południu, ani też na zachodzie;

2. Rzeczpospolita Polska pragnie unormować stosunek swój państwowy z sąsiednim narodem ukraińskim, białoruskim i litewskim na zasadach wieczystej przyjaźni i wzajemnego poszanowania;

3. Rzeczpospolita Polska gwarantuje konstytucyjnie swym mniejszościom narodowym prawo swobody wyznania oraz kulturalnego i gospodarczego rozwoju w granicach pozytywnego interesu państwowego;

4. Na Ziemiach Wschodnich, jako bezpośrednio przylegających do granic Z[wiązku] S[ocjalistycznych] R[epublik] R[adzieckich] i Litwy obowiązywać mogą ustawy i rozporządzenia Rządu Rzeczypospolitej specjalne, o ile tego będzie potrzeba ze względu na wyższą konieczność państwową lub sytuację wojskową;

Wyprowadzone w świetle powyższych przesłanek charakterystyki szczególnej i wniosków – zasady mogą być sprawdzianem dotychczasowych norm i metod postępowania czynników państwowych – administracyjnych na Wołyniu oraz wskazać właściwą linię postępowania w dalszej przyszłości. Analizując faktyczny stan rzeczy za Ziemi Wołyńskiej nawet przy uwzględnieniu możliwości popełnienia pewnych nieścisłości zarówno w materiale statystycznym, jak i pod względem przedstawienia niektórych zjawisk z życia zbiorowego, przejdźmy do wniosków niepozabawionych znaczenia dla dalszego rozwoju stosunków i perspektyw na tym obszarze administracyjnym.

Osobiście widzę konieczność nastawienia polityki państwowej na realizację wymienionych powyżej

wniosków i podjęcia konsekwentnej ofensywy na wszystkich odcinkach życia zbiorowego Ziemi Wschodnich o polski charakter państwowy tych obszarów, a szczególnie o polski charakter Wołynia. Formy tej ofensywy powinny zapewnić pożądany poziom asymilacji państwowej ludności ukraińskiej, jako głównego czynnika walki o nasze jutro na Wołyniu.

Równe, 3 czerwca 1937 r.

Marian Morawski, ppłk dypl.

Bibliografia

1. 'Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie', sygn. I.340.1.866. Karty personalne słuchaczy Wyższej Szkoły Wojennej w Warszawie.
2. 'Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie', sygn. KN-17.03.1932. Marian Morawski.
3. 'Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie', sygn. sygn. I.371.2/A.110. Sprawozdanie dowódcy OK II gen. M. Smorawińskiego do I wiceministra spraw wojskowych gen. T. Kasprzyckiego z 10 IV 1935 r. z konferencji z wojewodą wołyńskim H. Józewskim w sprawach bezpieczeństwa.
4. 'Drugi spis powszechny ludności z dn 9 XII 1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe, ludność, stosunki zawodowe', 1938. Warszawa: *Województwo wołyńskie*.
5. Grünberg, K., Sprengel, B., 2005. 'Trudne sąsiedztwo. Stosunki polsko-ukraińskie w X-XX wieku', Warszawa.

* * *